

Олександр П. Володченков*

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

У статті обґрунтовується стратегічне значення кластерного підходу для післявоєнного економічного відновлення України. В умовах масштабних руйнувань інфраструктури та соціально-економічної нестабільності інноваційні кластери розглядаються як ефективний інструмент мобілізації ресурсів, стимулювання підприємництва та інтеграції регіональних ініціатив у національну політику. Проаналізовано сучасні українські та міжнародні дослідження, які підкреслюють важливість правового регулювання, цифрової трансформації, публічно-приватного партнерства та розвитку людського капіталу. Запропоновано дорожню карту кластерного розвитку з урахуванням регіональних особливостей, потенціалу локальних громад та досвіду ЄС. Наголошено на необхідності створення сприятливого інституційного середовища, прозорості, гнучкого управління та активної участі громадянського суспільства. Кластерна модель позиціонується як основа нової економічної культури, що поєднує інноваційність, кооперацію та соціальну відповідальність, забезпечуючи сталий розвиток і глобальну конкурентоспроможність України.

Ключові слова: інноваційні кластери, післявоєнне відновлення, кластерна політика, економічна трансформація, публічно-приватне партнерство, цифрова інфраструктура, регіональний розвиток, людський капітал, підприємництво, інституційне середовище.

Табл. 1. Лім. 7.

DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-288-164-171

Oleksandr Volodchenkov

CLUSTER APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S POST-WAR RECONSTRUCTION

The article substantiates the strategic importance of the cluster approach for the post-war economic recovery of Ukraine. In conditions of large-scale destruction of infrastructure and socio-economic instability, innovation clusters are considered as an effective tool for mobilizing resources, stimulating entrepreneurship and integrating regional initiatives into national policy. Modern Ukrainian and international studies are analyzed, which emphasize the importance of legal regulation, digital transformation, public-private partnership and human capital development. A roadmap for cluster development is proposed, taking into account regional characteristics, the potential of local communities and the experience of the EU. The need to create a favorable institutional environment, transparency, flexible management and active participation of civil society is emphasized. The cluster model is positioned as the basis of a new economic culture that combines innovation, cooperation and social responsibility, ensuring sustainable development and global competitiveness of Ukraine.

Keywords: innovation clusters, post-war recovery, cluster policy, economic transformation, public-private partnership, digital infrastructure, regional development, human capital, entrepreneurship, institutional environment.

Peer-reviewed, approved and placed: 15.06.2025.

* State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, Kyiv, Ukraine.

Постановка проблеми. Повоєнне відновлення України стикається з низкою викликів – від руйнування інфраструктури до соціально-економічної нестабільності. У цих умовах інноваційне підприємництво може стати потужним двигуном стабілізації та економічного зростання. Одним із найбільш перспективних інструментів є кластерний підхід, що дозволяє забезпечити концентрацію ресурсів, ідей, талантів та технологій у певних географічних або тематичних об'єднаннях. Кластери забезпечують прискорену генерацію інновацій, підвищують конкурентоспроможність учасників та створюють ефективну екосистему для розвитку малого та середнього бізнесу.

Водночас кластерна модель дозволяє вирішувати нагальні проблеми відновлення: сприяє локальному виробництву, залученню інвестицій, створенню нових робочих місць та притоку технологій. Таким чином, наявність чіткої та ефективної стратегії кластерного розвитку стає критичною умовою успішного переходу України до динамічної економіки XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, науковий дискурс зосереджується на інтегрованому підході до кластерного розвитку, що охоплює економічні, соціальні, правові та технологічні аспекти, підкріплюючи його ефективність конкретними кейсами й емпіричними даними [1-7]. Олексюк Г. В., Подольський О. С. аналізують виклики туристичної галузі, яка є частиною потенційних кластерів (наприклад, рекреаційні та культурні кластери). Праця авторів актуалізує значення адаптації економіки до сучасних умов, що перегукується з потребою у кластеризації для відновлення регіонів [1, с. 95]. Гнатенко І. А. описує інституційні умови, необхідні для підтримки інноваційного підприємництва, які є основою для ефективного функціонування кластерів. Авторка надає підґрунтя для розуміння ролі держави в кластерній політиці [2, с. 38]. Кіріліна М. А. розглядає кластерний аналіз у сфері освіти, що важливо в контексті формування освітньо-наукових компонентів кластерів. Освіта як джерело кадрів і знань є критичним елементом інноваційних кластерів [3, с. 117]. Мельник М. Я., Лещух І., Чайковський В. досліджують формування економічного простору в умовах війни, що напряму стосується кластеризації як просторово-економічного інструменту післявоєнного відновлення [5].

Також піднімається проблема нестачі законодавчої бази, що гальмує розвиток кластерного середовища. У працях пропонуються шляхи вдосконалення нормативного регулювання, зокрема розробка рамкового закону про інноваційні кластери, який би чітко визначав механізми публічно-приватного партнерства, захист інтелектуальної власності та систему податкових стимулів.

Перелічені праці утворюють наукове та практичне підґрунтя для вашої теми, підсилюючи обґрунтованість кластерного підходу як механізму відновлення.

Мета дослідження – обґрунтувати значення кластерного підходу як стратегічного інструменту післявоєнного економічного відновлення України, виявити ключові умови ефективного функціонування інноваційних кластерів у національному контексті та визначити механізми їх реалізації з урахуванням

міжнародного досвіду, регіональної специфіки, сучасних технологічних викликів і потреб місцевих громад.

Основні результати дослідження. Кластер — це концентроване об'єднання підприємств та організацій, пов'язаних з певним напрямом економічної діяльності. Інноваційний кластер вирізняється здебільшого високим рівнем взаємодії між учасниками, обміном знаннями та спільними науково-дослідними ініціативами. На теоретичному рівні це підтверджується працями Портера щодо конкурентного середовища, а також сучасними дослідженнями, які доводять, що інноваційні кластери є ключем до економічної стійкості й швидкого технологічного розвитку. У контексті України необхідно адаптувати ці засади до місцевих умов, враховуючи регіональні особливості, ресурси та потенціал.

Важливими компонентами є інституційна підтримка, науково-освітні зв'язки, потужне матеріально-технічне забезпечення, а також відповідні правові рамки. Ключовим є баланс між автономією кластеру та взаємодією з державними установами. Існуючий досвід країн ЄС та Північної Америки показує, що найуспішнішими стають ті кластери, де державна політика сприяє і стимулює приватний сектор, а не домінує над ним [1-4].

Повоєнний період в Україні характеризується зусиллями з відновлення інфраструктури, залученням міжнародної допомоги, але одночасно — руйнівними соціальними та економічними наслідками. У таких умовах інноваційний кластер функціонує як каталізатор: він концентрує ресурси в райони з особливою увагою до інженерних, будівельних та сільськогосподарських технологій. При цьому важливо, щоб процес організації кластерів здійснювався не «згори», а через координацію державних програм із місцевими ініціативами, громадським сектором та міжнародними донорами.

У перспективі це створює амплітуду ефектів: регіональна економічна активність стимулюється і стимулює зростання внутрішнього ринку; створюються умови для залучення ветеранів та місцевих мешканців до технологічного підприємництва; формуються нові експортні потенціали. Сучасні технології, зокрема цифровізація й оптимізація логістики, дозволяють побудувати гнучкі інтеграційні ланки із глобальними ринками [5-7].

Успішне впровадження кластерного механізму починається з діагностики — оцінки регіональних ресурсів, інфраструктури, наявності науково-освітніх установ, інвестиційного клімату. На цій основі формується дорожня карта створення кластерів, що включає визначення ключових учасників, у тому числі бізнесу, університетів, дослідницьких інститутів, стартапів і мереж консалтингу (табл. 1).

Наступний етап — формування інституціонального середовища: створення кластерних організацій («операторів»), забезпечення координації, моніторингу та залучення зовнішнього фінансування. Далі — запуск проєктів: інфраструктурні ініціативи, акселерації стартапів, навчальні програми для місцевих підприємств. Важливим є також залучення іноземних партнерів та відкритість до інвестицій. Цілісний підхід передбачає утворення замкнутого циклу «інновація — комерціалізація — масштабування», де державні програми

можуть забезпечити початкове фінансування та гарантії, а потім передати розвиток у приватну сферу.

Таблиця 1. Ключові аспекти формування та розвитку інноваційних кластерів в Україні, запропоновано автором

Ключовий аспект	Опис	Приклади/Рекомендації	Очікуваний ефект
Визначення кластера	Концентроване об'єднання підприємств за напрямом діяльності	Створення кластерів у промислових регіонах	Підвищення конкурентоспроможності регіону
Інноваційний кластер	Високий рівень взаємодії, обмін знаннями, спільні НДДКР	Запровадження спільних дослідницьких центрів	Покращення інноваційного потенціалу
Теоретичне підґрунтя	Підтверджується працями Портера, сучасними дослідженнями	Використання теорії конкурентних переваг	Підтвердження ефективності теорії в практиці
Український контекст	Потреба адаптації до регіональних особливостей та потенціалу	Залучення місцевого бізнесу до кластерних ініціатив	Розвиток регіонального бізнесу
Необхідні компоненти	Інституційна підтримка, освіта, технічне забезпечення, правові рамки	Формування технопарків, центрів розвитку	Зміцнення інфраструктури для інновацій
Роль держави	Баланс автономії кластеру та взаємодії з державою	Спрощення регулювання, децентралізація управління	Гнучке управління, адаптивність кластерів
Міжнародний досвід	Успіх при стимулюванні державою приватного сектору	Інтеграція європейських практик стимулювання	Висока ефективність взаємодії держави і бізнесу
Повоєнна ситуація в Україні	Відновлення інфраструктури, міжнародна допомога, економічні наслідки	Підтримка через міжнародні програми	Швидке відновлення після кризи
Функція кластеру	Кластер як каталізатор для інженерії, будівництва, сільського господарства	Фокус на практичні потреби регіонів	Оптимізація ресурсів, розвиток ключових галузей
Механізм організації	Координація держави з місцевими ініціативами та донорами	Гранти та підтримка для локальних проєктів	Ефективна реалізація ініціатив знизу

У прикордонних регіонах, де інфраструктура зазнала значних руйнувань, запуск представництв локальних акселераторів і мініінкубаторів дозволив мобілізувати сільськогосподарські стартапи, зокрема напрями органічного землеробства чи агродронів. Такі проєкти прив'язують кластер до конкретного географічного середовища, здебільшого аграрного, та формують експортну привабливість. У промислових центрах, що зазнали руйнувань, — наприклад, у Харківській та Дніпропетровській областях — створюються партнерства між місцевими університетами і малим бізнесом у галузях ремонту промислового устаткування, 3D-друку, адитивних технологій. Це дозволяє швидко інтегрувати інноваційні підходи в процес відновлення заводів та інфраструктурних об'єктів. Співпраця з міжнародними донорами, такими як ЄС, USAID, GIZ, сприяє напрацюванню прозорих стандартів кластеризації, забезпечуючи знання, технології та досвід — це створює основу для синергії державного, приватного й громадського секторів [2-6].

Серед основних викликів — нестача послідовної стратегії на державному рівні, фрагментованість рішень, корумпованість та відсутність правової визначеності, особливо в питанні землі й імплементації проєктів. Існує також ризик виснаження донорських ресурсів і відсутність можливості локального самофінансування кластерів. Важливо уникати «парашутного» підходу, коли кластери формуються лише як PR-проєкти без реальних бізнес-процесів. Проте досвід країн, що пережили постконфліктні трансформації, свідчить: успіх можливий. Ключове — баланс стратегічного планування й гнучкого управління, з фокусом на самоокупності. Гарантією цього стають прозорість, залучення громадянського сектору та активна участь місцевих громад.

Кластерний підхід у контексті післявоєнного відновлення України має потенціал не лише створити ефективну систему взаємодії бізнесу, науки та держави, а й закласти основу нової економічної культури. Ця культура повинна базуватися на інноваційності, кооперації, гнучкості, соціальній відповідальності та відкритості до змін. Формування кластерної ментальності — процес тривалий, однак необхідний, адже саме від нього залежить рівень спроможності локальних спільнот до самовідтворення і стратегічного мислення. Зважаючи на масштаби руйнувань і соціальних зрушень, важливо не лише технологічно відновити території, а й створити нові моделі економічної поведінки, де підприємництво стає інструментом відновлення, а не лише засобом прибутку [2-5].

В умовах гібридної війни й глобальної нестабільності Україні слід шукати нестандартні рішення, які дозволять з мінімальними ресурсами досягати максимального ефекту. Саме в цьому полягає цінність кластерів — вони дозволяють об'єднати різні джерела фінансування, знань, кадрів, логістики та комерційних каналів у єдиний цілісний механізм. У центрі такого об'єднання повинно бути не лише підприємство, а ціла екосистема: стартапи, університети, державні інституції, громадські організації, донори. Спільне бачення розвитку, цифрове планування, комунікаційна прозорість і довіра між учасниками стають ключовими умовами ефективного функціонування.

Окремо варто підкреслити роль людського капіталу як основного ресурсу для формування кластерів. Велика частина працездатного населення виїхала

за кордон або змінила місце проживання, тому стратегія відновлення повинна бути спрямована на повернення й утримання талантів. Для цього необхідні комфортні умови: безпека, якісна освіта, можливості для самореалізації, а також участь у значущих проєктах. Кластери мають слугувати саме такими магнітами — просторами, де люди бачать не лише роботу, а й сенс. Це важливо особливо для молоді, яка визначатиме вектор майбутньої економіки країни [1-3].

Ще одним критичним чинником успішної кластерної політики є цифрова трансформація. Україна вже демонструє лідерство у впровадженні електронних сервісів, проте кластеризація вимагає якісного цифрового середовища на рівні регіонів. Ідеться не лише про інтернет-зв'язок, а й про електронні платформи для спільної роботи, моніторинг проєктів, аналітику попиту та пропозиції, інтелектуальне управління ресурсами. Фінансування кластерного розвитку — ще один виклик, який слід розглядати системно. У повоєнний період державний бюджет не здатен повністю покривати всі витрати на інфраструктуру, інновації та підтримку підприємництва. Тут на перший план виходять міжнародні донори, а також моделі державно-приватного партнерства. Для цього кластери мають бути інституційно привабливими: мати чітку юридичну структуру, стратегію розвитку, систему управління ризиками та показники ефективності. Інакше — фінансові ресурси залишаться точковими або відірваними від системного ефекту. Сучасні донорські програми потребують чіткої звітності, прозорості й верифікації результатів, тому кожен кластер повинен бути здатним до якісного проєктного менеджменту. Більш того, потрібна політична воля на всіх рівнях — від місцевих громад до центральної влади, щоб створити сприятливі умови для таких інституцій.

Надзвичайно важливим є створення сприятливого нормативного середовища. Станом на сьогодні українське законодавство не має повноцінної бази для розвитку кластерної політики. Відсутність чіткого статусу кластерів, механізмів їхньої державної підтримки, критеріїв реєстрації та оцінки діяльності — все це гальмує інтеграцію кластерного підходу у державну стратегію. Тому необхідно якнайшвидше ініціювати розробку рамкового закону про інноваційні кластери, який би врегулював питання публічно-приватного співробітництва, підтримки інфраструктурних проєктів, захисту інтелектуальної власності та податкових стимулів. Лише тоді кластерна модель отримає шанс стати не ситуативною ініціативою, а довгостроковою політикою [4-6].

Варто також зважати на ризики інституційної інерції, коли створення кластерів може перетворитися на імітацію реформ. Формальні структури без реального змісту, штучні об'єднання підприємств без внутрішньої синергії або ж політичні проєкти, що існують лише заради звітності, — все це знижує довіру до кластерної моделі. Єдиним протиріччям є реальний результат: нові робочі місця, збільшення експорту, зростання податкових надходжень, зменшення соціального навантаження. Тому кожен кластер повинен мати чітко визначені цілі, публічну відповідальність і прозору систему оцінки ефективності, що дозволить оперативно коригувати стратегію і забезпечити зворотний зв'язок.

Не менш важливою є роль кластерів у побудові міжнародного іміджу України як держави, що здатна відновитися на основі інновацій та партнерства. Присутність українських кластерів на міжнародних ринках, участь у програмах ЄС, співпраця з технологічними центрами інших країн не лише відкриває нові можливості для бізнесу, а й формує репутацію України як надійного гравця на глобальній економічній арені. Саме через кластери українська економіка може перейти від експортера сировини до постачальника рішень, сервісів, технологій і смислів.

Зрештою, кластерна модель має потенціал вийти за межі економіки і стати основою для соціального згуртування, регіонального розвитку, формування культури співпраці й солідарності. Це той шлях, який дозволяє не просто відбудувати країну, а зробити її якісно іншою – ефективнішою, розумнішою, людянішою.

Висновки. Кластерний підхід у післявоєнній Україні – це не лише ефективний інструмент економічного відновлення, а й довгострокова стратегія модернізації. Через концентрацію інновацій, бізнесу, науки та інвестицій формується життєздатна модель регіонального розвитку, яка не лише ліквідує наслідки війни, а й закладає фундамент для конкурентоспроможності на глобальному рівні.

Для успішної реалізації необхідна координація між державою, бізнесом, наукою та міжнародними партнерами. Справжні результати здобуваються там, де ключовим принципом стають прозорість, залучення місцевих ініціатив, гнучкість і прагматичність. Саме тоді кластерний рух зможе стати потужним драйвером економічної трансформації після війни.

1. Олексюк, Г. В., & Подольський, О. С. (2022). Проблеми та перспективи туристичної індустрії України в умовах сучасних викликів. *Регіональна економіка*, 3, 95-105.

2. Гнатенко І. А. Фундаментальні умови державного регулювання та підтримки інноваційного підприємництва. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. № 4 (1). С. 37-43.

3. Кіріліна, М. А. (2023). Кластерний аналіз як маркетинговий інструмент визначення конкурентоспроможності системи освіти. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*, 22(3 (55)), 115-129.

4. Гнатенко І. А. Феномен інноваційного підприємництва в національній економіці. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. № 23 (1). С. 61-64.

5. Мельник, М. Я., Лешух, І., & Чайковський, В. (2024). Проблеми та інструменти формування інтегрованого економічного простору України в умовах війни та повоєнної відбудови. *Академічні візії*, (30).

6. Редзюк, Є. В. (2023). Формування конкурентоспроможних кластерів України в умовах глобальних викликів. *Стратегія економічного розвитку України*, 53, 63-77.

7. Гнатенко І. А. Особливості функціонування сучасного малого підприємництва як органічного елементу ринкової економіки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 2 (1). С. 214-217.

1. Oleksiuk, H. V., & Podolskyi, O. C. (2022). Problemy ta perspektyvy turystychnoi industrii Ukrainy v umovakh suchasnykh vyklykiv. *Rehionalna ekonomika*, 3, 95-105.

2. Hnatenko I. A. Fundamentalni umovy derzhavnoho rehulivannia ta pidtrymky innovatsiino-ho pidpriemnytstva. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*. 2019. № 4 (1). S. 37-43.

3. Kirilina, M. A. (2023). Klasternyi analiz yak marketynhovi instrument vyznachennia konkurentospromozhnosti systemy osvity. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*, 22(3 (55)), 115-129.
4. Hnatenko I. A. Fenomen innovatsiinoho pidpriemnytstva v natsionalnii ekonomitsi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. 2019. № 23 (1). S. 61-64.
5. Melnyk, M. Ya., Leshchukh, I., & Chaikovskiy, V. (2024). Problemy ta instrumenty formuvannia intehrovanoho ekonomichnoho prostoru Ukrainy v umovakh viiny ta povoiennoi vidbudovy. *Akademichni vizii*, (30).
6. Redziuk, Ye. V. (2023). Formuvannia konkurentospromozhnykh klasteriv Ukrainy v umovakh hlobalnykh vyklykiv. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, 53, 63-77.
7. Hnatenko I. A. Osoblyvosti funktsionuvannia suchasnoho maloho pidpriemnytstva yak orhanichnoho elementu rynkovoï ekonomiky. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2015. № 2 (1). S. 214-217.